

ESZMETÖREDÉKEK.

VERLAINE ELSŐ ÉVEI A MAGYAR KRITIKÁBAN.*)

Verlaine felbukkanása Magyarországon csak két évvel utóbb következik be, mint Németországban: 1894-ben. Németország már előbb megérett Verlainere, mert az irodalma párhuzamosan haladt a francia áramlatokkal, földrajzilag és irodalmilag közelebb esett Franciaországhoz. A francia irodalom és kultúra Magyarországon addig csak könyvvel volt, mert a magyar írók az idegen irodalmak életébe jóformán teljesen csak könyvön keresztül kapcsolódtak bele. A kilencvenes évek írója először keres közvetlen kapcsolatot Párisal. És ez az első korszaka Magyarországnak, amelyben a szellemi élet szeme határozottan Páris felé fordul. Egyszerre cikkek jelennek meg a Budapesti Szemlében a francia szellemi élet nagyjairól, újonnan megjelent könyvekről, modern francia regényfordítások bukkannak föl a napilapok hasábjain és míg az előző korok sajtója az osztrák befolyás hű tükré, most francia hatás lép ennek a helyébe. Haraszti Gyula 1891—92-ben Brunetiere újonnan megjelent tanulmányain keresztül¹⁾ ismerteti a francia literatura multját. A következő esztendőben tanulmányokat közöl E. Faguet-ról, E. Augier-ről és sorozatos cikkeiben eljut a szimbolizmusig.²⁾ Haraszti egyforma veszedelemnek érezte a festészetben az impresszionizmust, a zenében Wagner akarásait és a költészetben a szimbolizmust. Művészi anarchiának tekintette ezeket az irányokat, amelyek ellen tiltakozni kell az irodalmi tradíciók nevében.³⁾ Baudelaire-ben látta a szimbolizmus igazi vezérét, de a látható feje szerinte is Verlaine volt.⁴⁾ Haraszti Gyula a francia kritika akkori általános hangulatát szóltaltatta meg, amikor (1894-ben) közönséges misztifikációnak mondja a francia szimbolizmust,⁵⁾ 1900-ban pedig Sully Prudhomme-t nevezi ki „a francia lírikusok ezidő-szerint legutolsó igazán kimagasló, teljesen kifejtett, eredeti egyéniségének”.⁶⁾ Míg 1894-ben még A. Lemoine a modern idők legnagyobb költője, 1900-ban már Sully Prudhomme vagy Leconte de Lisle:⁷⁾ a lényeg, hogy Haraszti ugyanazzal a módszerrel dolgozik, mint a francia kritika, amely mindig megtalálta a „poète mineur”-jeit, akiket dicsérhetett a nagyok rovására.

* Részlet egy nagyobb tanulmányból, amely *Verlaine a kritika tükrében* címmel a szegedi egyetem Francia Intézetének kiadásában jelent meg (1933).

¹⁾ Nouvelles questions de critiques és Études de littérature contemporaine.

²⁾ Haraszti Gy.: A legújabb francia líra. Hazánk, 1894. 20. szám.

³⁾ „Anarchia és dynamit: ez járja most mindenütt, társadalmi téren éppen úgy, mint a szellemi világban, művészetben és irodalomban. Mindenütt lábbal tiprása annak, amit eddigelé helyesnek és szépnek tartottunk. A festészetben a rajz körvonalai merevek, a színezés fakóságig tompa vagy bántóan éles iparkodik lenni, így kívánja a praeraffaelita vagy impresszionista irány. A zenében a század egyik legnagyobb lángelméjének a szélsőségeibe kapaszkodó wagnerianizmus a hangadó, mely minél több beléje nem tartozó eszmét akarván belevinni s minél inkább ki akarván belőle szorítani igazi lényegét, az érzelmeket, maholnap egészen üres szóvá fogja átváltoztatni a zeneiség fogalmát.”

⁴⁾ „... a decadencek láthatatlan feje a líra Zolája Baudelaire, — a látható fő viszont Verlaine Pál vállaira nehezedik bozontos szakállal, bohémélete zavaros hányatottságai közt töltött ötven év súlyával és kopaszágával.”

⁵⁾ „Sehol sem erősebb a misztifikáció s sehol a tehetségek fogyatékossága miatt oly rikitóan nem jelentkezik, mint a legújabb francia lírában, mely a neveléses különcségeknek egész bedlam-ja.”

⁶⁾ A parnasszusi költők Franciaországban. Budapesti Szemle, 1900.

⁷⁾ Haraszti Gy.: A francia lírai költészet fejlődése. Budapest, Kisz. Társ. kiadása, 1900.

Haraszti Gyula cikkei, René Doumic és G. Vicaire ismertetései hozzák be hozzánk a kilencvenes évek elején a *fin de siècle* irodalmi komplexumát. Ez annál érdekesebb jelenség, mert míg R. Doumic odahaza a szimbolizmus legkövetkezetesebb ellensége, külföldön, a német kritikában, védelmébe veszi Verlaine-t Max Nordau-val szemben, és nálunk is védőíratot publikál.⁸⁾ Elismeri ugyan, hogy az új irányban sok a túlzás, de az idealizmus szerencsés és izmos újjászületését látja benne . . .

A következő esztendőben az *Élet* c. folyóirat hosszú cikket hoz G. Vicairetől,⁹⁾ amely ismerteti Verlaine emberi lényét — irodalmi jelentőségét alig is érinti — és átláttatja hozzánk a francia kritika összes frázisait: a Verlaine-külső leírását, a faun, a *homo duplex* legendáját, a Verlaine-Villon összehasonlítást. Ezzel a cikkel tudomást vesz a magyar kritika Verlaineről, a benne fölbukkanó motívumok nemcsak a német kritika általánosságai, hanem a magyar kritika untilag ismételt közhelyeivé is lesznek és a nekrológok híven tükrözik is, hogy a G. Vicaire adta nyomon kritikussaink szorgalmasan haladtak tovább. Főleg franciákból merítenek: idézik Jules Lemaître, Anatole France-ot, Huysmans-t, nyoma van A. Beaunier könyvének, a Van Beverléautaud féle anthológiának, írnak Ch. Donos „Verlaine intime“-éről. Annyira beleivódik a magyar kritikába a szimpatikus, idealizált Verlaine-portré, hogy Donos objektivebb leírása agresszív ellenállást vált ki nálunk.¹⁰⁾ E. Lepelletier életrajza alapján ismertetik később az életét, a nyomorát, leírják a Gestas-legendát, a *Confessions* és a *Poètes maudits* Pauvre Lélianja alapján az egyéniségét. A Párisba kikerült kritikusok egyéni impressziókkal is hozzájárulnak az ilyenmódon kialakult képhez: a temetés pontos leírását éppen úgy megkapjuk, mint a szobor leleplezését. Szabó Dezső 1911-ben már kis bibliográfiát közöl, amely nemcsak francia munkákat, hanem német és olasz cikkeket is említ.¹¹⁾ A francia kritika főbb szempontjainak elég hű tükörképét kapjuk a magyar Verlaine-irodalomból, míg a németektől a kritika csak egy-egy megjegyzést vesz át: a költő-cigány jelzöt és Szabó Lőrincnél megtaláljuk Verlaine utolsó szavainak legendáját, úgy, ahogy azt a németek mondják el.¹²⁾ A német Verlaine-kritikát nem ismerik idehaza. Egyedül Czirbusz Géza említ német Verlaine-fordítókat: P. Heyset, O. Haendlert, F. Dahnt. de a legnagyobbakról, Stefan Zweigről, R. Dehmelről, Stefan Georgeról mitsem tud.¹³⁾ Szabó Dezső is tanúságot tesz róla, hogy ismeri Max Nordau könyvét¹⁴⁾ — de ezek mind csak elszórt megjegyzések: a Verlainenél foglalkozók legnagyobb része francia munkák nyomán halad és a német Verlaine-kritikáról mitsem tud.

Az erkölcstelenség vádjá megszólal a magyar kritikában is. Nálunk éppen

⁸⁾ R. Doumic: A francia irodalom mai áramlatai. Pesti Napló, 1894. 276. sz.: „Végre a költészetben az, amit decadentizmusnak, szimbolizmusnak neveznek, nem egyéb, mint szabadulni törekvés a tulságosan szigorú formáktól, melyeket a parnasszusiak megszabtak . . . De annyi bizonyos és ez biztató jel a jövőre nézve, hogy az irodalmunkban most működésben levő összes irányzatok az idealizmus szerencsés és izmos újjászületésére vallanak.“

⁹⁾ Verlaine Pál. *Élet*, 1895. 50, 52. sz.

¹⁰⁾ Cibos: Verlaine. *Jövendő*. 1906. N. 3.

¹¹⁾ Tanulmányok és jegyzetek. Paul Verlaine. Budapest, Táltos, 1911.

¹²⁾ Paul Verlaine válogatott versei. Bevezetés. Bpest, Pandora. 1926.

¹³⁾ Verlaine Pál. *Magyar Állam*. 1907. 236. sz.

¹⁴⁾ Szabó Dezső: Tanulmányok és jegyzetek. Paul Verlaine. Bpest, Táltos.

úgy, mint Németországban, a világi irodalom dobja felszínre, de a legsúlyosabb érvekkel a papság támad: Prohászka Ottokár püspök kiváló egyénisége és főpapi tekintélyének erejét veti latba, hogy megakadályozza az új irány térhódítását. És ez a vád még 1911-ben is aktuális, amikor Verlaine már meglehetősen beérkezett Magyarországon: Bittenbinder Miklós a Katholikus Szemlében óvja a magyar közönséget Verlaine hatásától.¹⁵⁾ A vallás-erkölcsi világnézet nem is tehetett egyebet, mint állást foglalt az új életölfogással szemben . . .

A magyar kritika szempontjai jórészt a franciáktól kaptak. Az elmondottakhoz járul még egy szempont, amely a magyar Verlaine kritikát a franciához hozza közelebb és amelytől a német kritika leszűrődött Verlaine-látása mindvégig ment maradt: a generációk világnézeti harca. A századvég Páris-járt fiataljai nemcsak propagálják Verlainet, hanem a hatása alá is kerülnek és vele együtt mindannak a nagyvárosiasságnak, életben, költészetben, ami Páris jelent. Literaturánkba, amely a népies és nemzeti irány jegyében fejlődött, idegen elemként Tőpakodik a nagyvárossá alakuló Budapest új hangja — és ehhez az irodalomhoz még hozzá nem szokott kritikussaink erkölcsstelennek deklarálják a nagyvárosi irodalmat és hazafiatlannak a nagyvárosi témák keresését. Minthogy pedig a kilencvenes évek Budapestje még nem nyújthatta azokat a témákat, amelyre a nagyvárosi életet megsejtő fiatalok vágynak, az új irodalom Páris felé gravitál: a Murger-i romantikából hazahozzák a Perdita-kultuszt, amely Reviczky Gyulánál még könyvélmény, Baudelaire-hatás. Helta i Jenő már helyi impressziók alapján honosítja meg nálunk a chansont, Szilágyi Géza pedig a *Tristiában* még a franciakon is túl akar tenni leplezetlen erotikájával . . . Ezek az írások nagy viharokat váltottak ki a magyar irodalmi életben: az idősebb kritikusoknak új és túlmerész volt a hang és a külföldi források felé fordultak támadásaikkal.

Babits Mihály *Irodalmi Problémák* c. kötetében részletesen tárgyalja a magyar irodalomnak azt az öröktől fogva meglevő kettős tendenciáját, amely egyrészt Nyugatról hoz inspirációt, másrészt féltve öröködi hagyományai felett. Arra a konklúzióra jut, hogy a nagyok mindig át tudták magukban dolgozni az idegenből kapott elemeket és végül is egy új nemzeti karakterisztikummal színesítették a világirodalom szövetét. Csak az epigon-korszakoknak van uniformizálóan kozmopolita jellege és ilyen a kilencvenes évek irodalma is. Babits a századforduló magyar szellemi életét ezzel híven jellemezte, de mi úgy gondoljuk, hogy a „szürke“ kozmopolitizmus hozta el mégis hozzánk a friss irodalmi életet: a nagyvárosi ujság és ucca életét, amely fröembernek nemcsak munkaalikalom, hanem új élmények lehetősége is. Ennek a másfajta életnek, a „szürke“ kozmopolitizmusnak igaz magyar dalnoka, a kiteljesedése lett Ady Endre, aki redakcióban, a nagyvárosi író munkahelyén kezdi pályáját és már kora ifjúságában, Nagyváradon beöltödik ezzel a kozmopolitizmussal. Az irodalmi vihar igazán csak az ő fellépésekor tört ki. Az Ady-kritikában a konzervatív tábor Verlaine nevét ütökártyaként használja, hogy bebizonyítsa Ady epigon-voltát, — Adyn keresztül támadja Verlainet és Verlainen keresztül Adyt. A modern francia irodalom a századforduló Magyarországon világnézeti harcot váltott

¹⁵⁾ A *décadence* problémája. Magyar Állam. 1935. 257. sz.

¹⁶⁾ Bittenbinder M.: Verlaine. Katholikus Szemle. 1911.

ki, az apák és fiúk harcát, éppen úgy, mint saját hazájában és ezekben az összecsapásokban a szimbolizmusnak és Verlaine-nek tulajdonképpeni lenyege másodrendű. Verlaine egy újjáalakuló magyar élet és irodalom mintája, első impressziója. Rajta keresztül féltik a magyar tradíciókat az öregek és akarnak újítani a fiatalok.

(Szeged.)

Gedeon Jolán.

DUGONICS ANDRÁS ISMERETLEN MUNKÁJA.

A ferencesek szeged-alsóvárosi kolostorának könyvtárában Dugonics Andrásnak ismeretlen nyomtatott munkájára akadtam. Címe:

Propositiones / Ex / Universa Philosophia Selectae, / Quas / Nominis Senatus, / Populique / Liberae Regiaeque Civitatis Szegediensis, / Viris Nobilitate, Et Opibus / Eximiis / Amore Communis Boni, / Fide Erga Regem, / Pace, et Bello / Semper Claris, / Fundatoribus / Scholarum: Piarum / Munificentissimis, Benevolentissimis / In Testimonium Pietatis, Atque Observantiae / Dicatas / Publice Propugnandas Exposuit / M. Andreas Dugonics / A. S. Angelo Custode / Ex / Institutionibus / P. Paulini Lihan A. Nativitate B. M. V. / Anno MDCCLXI Die / Szegedini // Magna-Karolini Impress. Per Stephanum Pap.

Példányunk — amely eddigi tudomásunk szerint unikum — Dezericzky Ince piarista történetíró *Attila* c. művével van egybekötve. Nagy nyolcadrét alakú, 28 számozatlan oldal terjedelmű, latin nyelvű. Tartalma szerint vitatkozásra alkalmas tételeket, kérdéseket foglal magában. Két részre oszlik. Az első része 110 tételből áll, mégpedig az 1—11. kérdés *ex logica*, a 12—24. *ex metaphisica*, *ex ontologia*, a 25—31. *ex cosmologia*, a 32—40. *ex psychologia*, a 41—47. *ex pneumatologia*, a 48—58. *ex physica generali*, az 59—110. kérdés pedig *ex physica particulari*. A második részben *ex mathesi selecta theoremata, et problemata*. A tételek között Leibniz, Malebranche, Spinoza, Descartes, Wolf, Hobbes, Berkeley, Michael Fardella, Newton, Muschenbröck tanításával találkozunk.

Dugonics András (akit rendje a Szent Öröngyalról nevezett el) nagykárolyi teológus korában Lihan Paulin oktatta a filozófiára. Dugonics kiváló skolasztikus volt. Hamar résztvett a nyilvános vitatkozásokon. Kéziratban több defensioja maradt fenn. 1761-ben atyai jóakarója, Tapolcsányi Gergely rendfőnök hazahelyezi Szegedre. Szegeden ekkor még nem volt filozófiai kurzus. Tapolcsányi szeretné megszervezni. Vezetésére éppen a kiváló készségsű Dugonicsot szemelte ki, aki emellett még szegedi fi is. Az iskola-fenntartó Várost ezzel is igyekezett hozzájárulásra bírni.

A filozófia ajánlására a gimnázium 1761 okt. 18-án ünnepélyes vitatkozást rendezett, amelynek szónoka Dugonics volt. Latin beszéde megvan a Nemzeti Múzeum Dugonics-iratai között.*)

A füzet valószínűleg ennek a nyilvános vitatkozásnak tételeit tartalmazza. Erre a címben foglalt ajánlás hangjából is jogosan következtethetünk. Az ünnepen ott voltak a városi tanács tagjai, egyházi és világi notabilitások, akik e ki-

*) Mindezekre nézve v. ö. Prónai Antal: Dugonics András életrajza. Szeged, 1903, 31-37. s. köv. 1.